

вищого образования XIX в. **Ключевые слова:** М.И.Пирогов, педагогические идеи, автономия университета, реформирование высшего образования.

Bahriy T., Musiychuk O. The idea of university autonomy in the heritage of M. I. Pirogov

Annotation. In this article the conception of the university autonomy in M.I. Pyrohov's creative work is considered, also the significance of M.I. Pyrohov as to realization of idea of university autonomy in high school reforming in 19 th century is revealed. **Keywords:** M.I. Pyrohov, pedagogical idea, university autonomy, high school reforming.

БАНДУРА С. А.,
м. Київ

УДК 159.923.2

САМОСВІДОМІСТЬ СТУДЕНТА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Актуальність дослідження. В наш час розвиток суспільства характеризується високою динамікою, якісними зрушеннями в усіх сферах суспільного життя. Соціальний прогрес, зростання ролі науки і техніки, розвиток культури наполегливо потребують посилення творчої активності особистості, організованості, дисципліни, підвищення вимогливості до себе та своєї діяльності. Одною із істотних тенденцій розвитку особистості в сучасних умовах становиться розширення і велика диференціація внутрішнього контролю різноманітних форм поведінки. Розвиток внутрішнього контролю, вдосконалення саморегулювання діяльності і поведінки зв'язані з поглибленою увагою особистості до свого внутрішнього світу, з її самовихованням.

В цьому руслі і працює Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» в якій одним з основних завдань є гуманітаризація та гуманізація освіти з метою всебічного гармонійного розвитку особистості, розкриття нею всіх можливостей і здібностей, які дозволять повністю реалізувати себе в сучасному суспільстві. Ці завдання збігаються з основними положеннями концепції гуманістичної психології метою яких є розвиток особистості студента.

Особистість як феномен суспільного розвитку володіє свідомістю та самосвідомістю. Остання стала предметом вивчення багатьох вітчизняних вчених та представлена науковими розробками: Б.Г.Ананьєва, В.І.Юрченко, І. І. Чеснокової, В. В. Століна, І.Д.Беха, Л. С. Виготського, Є. А. Пустошкіна, М. Й. Варій та ін.. Також питання, які пов'язані зі свідомістю й самосвідомістю широко досліджувалися у зарубіжній науці, у працях А. Адлера, Е. Еріксона, А. Маслоу, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга.

Мета нашого дослідження – виявити зміст та особливості формування самосвідомості студента.

Аналіз та узагальнення різних поглядів на проблему самосвідомості особистості дозволив нам визначити теоретичні підходи до дослідження цього питання.

Усвідомлення світу особистістю не зводиться до відображення лише зовнішніх об'єктів, а й спрямоване і на саму людину, її власну діяльність, внутрішній світ. Якщо свідомість орієнтована на весь об'єктивний світ і виступає знанням про іншого, то об'єктом самосвідомості є сама особистість. У самосвідомості особистість постає і як суб'єкт, і як об'єкт пізнання [3, 11].

Самосвідомість виступає найвищим рівнем розвитку психіки людини та є відносно пізнім продуктом розвитку свідомості. Лише з моменту виділення себе із оточуючого, усвідомлення своєї самостійності, своєї відокремленості від оточуючих людей, людина проходить до самосвідомості. Разом з тим розвинута самосвідомість не ізолює людину від оточуючого світу, а збагачує її уяву про цей світ [4, 5].

Аналіз сучасної психологічної літератури з проблем становлення самосвідомості особистості дозволяє говорити про значну кількість наукових праць та публікацій, які висвітлюють широкий спектр питань з цієї теми. Незважаючи на велику кількість робіт, неузгодженими залишаються погляди на прояви, функції, етапи формування самосвідомості та її співвідношення зі свідомістю тощо. Неузгодженість існує не лише стосовно глобальних проблем психології самосвідомості особистості, але і щодо їх окремих моментів.

Незважаючи на це, особливої уваги заслуговують дослідження П. Р. Чамати, І.І.Чеснокової, В. В. Століна, І. Д. Беха. Аналізуючи структуру і зміст самосвідомості, автори розкрили механізми формування самосвідомості, розкрили роль різних видів діяльності у становленні самосвідомості. Дослідження П. Р.Чамати присвячені різним утворенням у структурі самосвідомості та їхнім функціям: самооцінці, рівню домагань, «образу Я», самоконтролю, самовладанню, саморегуляції, самовихованню тощо. Самосвідомість П. Р. Чамата розглядав як цілісну систему, що є визначальною у структурі особистості. Науковий доробок П. Р. Чамати спричинив низку сучасних досліджень із проблем розвитку самосвідомості особистості: його ідеї сприйняли та розвинули М.Й.Боришевський, О.І. Кульчицька, Л. С. Сапожнікова тощо [10].

Досить значимою є праця Століна В. В. «Самосознание личности», у якій обґрунтовані та проаналізовані праці вітчизняних та зарубіжних педагогів, філософів, які займалися вивченням цієї проблеми. Автор надавав великого значення розвитку самосвідомості в період підліткового і юнацького (студентського) віку. Поява свідомого «Я», усвідомлення своїх мотивів, моральних конфліктів і самооцінки – є проявами самосвідомості в цьому віці [8].

Аналізуючи літературу науковців, які вивчали самосвідомість особистості як психічний феномен [5], ми виявили, що ця проблема є надзвичайно важливою для вдосконалення та розвитку особистості студента.

Саме в процесі формування самосвідомості особистості, починаючи з підліткового віку і юності, відбувається інтенсивний розвиток відносно стійких утворень особистості, що виникають як продукти психічних процесів, пов'язаних з самопізнанням, переживанням власного ставлення до себе і регулюванням власної поведінки, і які в подальшому відіграють важливу роль в формуванні здатності до усвідомлення свого «Я» в

контексті особистісного зростання.

На думку І.І. Чеснокової самосвідомість як процес складається зі сприймання особистістю численних образів самої себе в різних ситуаціях і в об'єднанні цих образів в єдине ціле утворення – уявлення свого власного «Я». Самосвідомість в цілому, наголошує автор, – це динамічне утворення психіки, яке знаходиться в постійному русі. Процес усвідомлення особистістю самої себе проявляється в безперервному русі від одного знання до іншого, з його уточненням, поглибленням, розширенням [11, 40].

Самосвідомість студента орієнтована на осмислення своїх дій, почуттів, думок, мотивів, цілей, прийомів навчання, інтересів, своєї позиції в суспільстві, усвідомлення самого себе як суб'єкта навчальної діяльності, який організовує, направляє і контролює процес навчання. Це усвідомлення особистістю своїх взаємовідносин з іншими людьми, своїх особистісних якостей тощо[4].

Самосвідомість не є вродженою характеристикою особистості, а формується поступово, проходячи наступні етапи – від самовідчуття до самосприймання і саморозуміння. Самовідчуття – зароджує самосвідомість і проявляється у спроможності особистості фіксувати відчуття, що ідуть з власного тіла і виражають його потреби. Самосприймання – це пізнання особистістю самої себе шляхом спостереження за своєю поведінкою і діяльністю. Саморозуміння – вивчення особистістю самої себе, що виражаються у самопізнанні та самоусвідомленні [4;6;7].

Пізнання особистістю самої себе є складним процесом, який триває протягом всього життя. На основі сформованих уявлень і знань про свою особистість виникає складне психічне утворення, яке отримало назву «Я-концепції».

Слід зауважити, що у науковій літературі не має однозначного погляду на поняття «Я - концепції». Ми притримуємося думки В. І. Юрченко, І. Д. Бега, І. І. Чеснокової та ін., про те, що «Я-концепція» є центральним компонентом самосвідомості особистості. «Я-концепція» – це динамічна система уявлень студента про себе, які існують в усвідомленій та неусвідомленій формі.

«Я-концепція» включає три компоненти:

- когнітивний – «Я-образ», що вміщує уявлення особистості про свої психічні властивості;
- на рівні «організм - середовище» - фізичний Я-образ, який потребує у фізичному благополуччю організму;
- на рівні соціального індивіда – соціальні ідентичності: статеві, вікові, етнічні, громадянська, соціально-рольова, які пов'язані з потребою особистості належності до суспільства;
- на рівні особистості – диференційований Я-образ, який характеризує знання про себе в порівнянні з іншими людьми і надає особистості відчуття особистої унікальності [4,5,73].

Виділяють також динамічне «Я» (як я змінююся, розвиваюся, ким хочу стати), «презентуюче Я» («Я-маска», яким я себе показую іншим), «фантастичне Я», «зеркальне Я», хронологічне Я – Я-минуле, Я-теперішнє, Я-майбутнє та ін. Кожне з цих «Я» характеризується фізичними, соціальними, емоційними та розумовими аспектами. «Образ Я» має динамічний характер через процес самопізнання, що відбувається в особистості більш-менш постійно [4].

2) емоційно-ціннісний (афективний) компонент – характеризує собою відношення особистості до себе в цілому та до окремих сторін своєї й діяльності. Її головним компонентом виступає самооцінка – це значимість, якою наділяє себе особистість; це система особистісних цінностей, яку для себе прийняла особистість. [4, 437].

Самооцінка характеризується за наступними параметрами:

1. рівень (величина) – висока, середня та низька самооцінка;
2. реалізм – адекватна та неадекватна (завищена та занижена) самооцінка;
3. особливості побудови – конфліктна та безконфліктна самооцінка;
4. часова відносність – прогностична, актуальна, ретроспективна самооцінка;
5. стійкість самооцінки та інші параметри[4, 437].

Б.Г. Ананьєв висловив думку, що самооцінка є найбільш складним і багатограним компонентом самосвідомості, складним процесом опосередкованого пізнання себе, розгорненим у часі, пов'язаним з поняттям власного Я, безпосереднім виразом оцінки інших осіб, які беруть участь у розвитку особистості [4].

3) регулятивний компонент – проявляється в поведінці студента. Для поведінки характерна специфічна активність, спрямована на співвідношення дій особистості з вимогами ситуації, очікуваннями інших людей, у міжособистісній взаємодії. Функцію коригування дій поведінки виконує механізм самоконтролю, що становить внутрішній звіт особистості про співвіднесеність мотиву, мети дії та її ходу. Самоконтроль виявляється у готовності перевести дію в інше русло, внести в неї додаткові елементи. [4,2].

Важливою функцією «Я-концепції» являється внутрішня узгодженість особистості, відносна стійкість її поведінки [4]. Чимало психологів ще виділяють такі функції: відбивна (розкриває відношення між людиною і дійсністю) й творча (активний вплив особистості на навколишню дійсність людини, зміна, перетворення цієї дійсності). Відомо, що єдиний гідний для людини спосіб життя, спосіб реалізації себе як особистості – це шлях усвідомленого самовдосконалення. У фундаменті самовдосконалення особистості лежить розвиток самосвідомості.

Вивчаючи особливості розвитку самосвідомості в юнацький (студентський) віковий період варто враховувати різні рівні та міру рефлексивної діяльності студента, адже відмінності у здійсненні цієї діяльності досить великі і відображають особливості їхньої індивідуальної природи, про що свідчить високий показник розвитку розумової рефлексії.

Виділяють наступні критерії рівня сформованості самосвідомості:

1. Ставлення особистості до загальнолюдських цінностей, що передбачає насамперед знання про

етнокультурні, етнопсихологічні особливості свого народу, самооцінку, самопізнання.

2. Рівень сформованості психологічних потреб, мотивів та інтересів, що виражається в активному опануванні, відстоюванні, розвитку власних інтересів, цінностей, почуття гідності, в баченні сенсу свого життя, рівні домагань.

3. Реальний прояв свідомості в поведінці і вчинках особистості [1, 20-21].

Навчання студентів – це процес взаємодії з викладачем, який здійснює вплив на особистість і діяльність студента з метою отримання знань, вмінь, навичок. В ході навчальної діяльності розвивається самосвідомість студентів, формується особистість майбутнього спеціаліста в цілому. Психологічна характеристика свідомості і самосвідомості студента передбачає відчуття себе суб'єктом, що пізнає, здатним думкою досягнути існуючої й уявлюваної дійсності, контролювати власні психічні та поведінкові стани, керувати ними, спроможність бачити і сприймати у формі образів навколишній світ. Підсумковим продуктом самосвідомості є усвідомлення своєї «Я-концепції», образів і оцінок, що відносяться до неї. Вона включає оцінку студентом самого себе, а також уявлення про те, як він виглядає в очах інших людей. Таким чином, усвідомлення Я-концепції формується під впливом внутрішнього світу й різних зовнішніх факторів, які впливають на особистість, що певним чином залежить від того, наскільки розвинена у студента потреба активно здійснювати особистісні зміни.

Лише глибоко пізнавши себе, особистість може зрозуміти складний і суперечливий характер свого внутрішнього і зовнішнього життя, конструктивно вирішувати проблеми адекватним для її способом, краще будувати стосунки з іншими, стати справжнім творчим суб'єктом своєї життєдіяльності.

Висновки. Центральним компонентом самосвідомості студента є «Я-концепція» як динамічна система уявлень особистості про себе, які існують в усвідомленій та неусвідомленій формі. Розвиток самосвідомості студента відбувається у процесі спілкування, навчально-професійної діяльності та самопізнання.

Література

1. Бех І.Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості / І.Д.Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – с. 20-21.
2. Варій М.Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / Варій М.Й. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 968с.
3. Дьяченко М. И. Психологический словарь-справочник / М.И.Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Мн.: Харвест, 2004. – 576с.
4. Мерещяков Б.Г. Большой психологический словарь / Б.Г. Мерещяков, В.П.Зинченко. – М.: Прайм-Еврознак, 2002. – 672с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 595с.
6. Сергенкова О. П. Самопізнання: навч. посіб. / О. П. Сергенкова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003 – 184с.
7. Сергеевкова О.П., Психологія: Навчальний посібник для студентів вищих і середніх педагогічних закладів. / О.П.Сергеевкова, О.О.Грейліх, О.М. Плачкова – К.: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет, 2004. – с.168.
8. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М.: Издательство Московского университета, 1983. – 284с.
9. Психологія [підр. для студ. ВНЗ.] / Ю.Л. Трофімов, М. І. Алексеєва, П. А. Гончарук, Т. С. Кириленко та ін.. – К.: Либідь, 2003. – 572с.
10. Чамата П. Р. Зміст і основні форми прояву самосвідомості. // Хрестоматія [за ред. О. В. Скрипченко].– К.: «Каравела», 2008. – 640с.
11. Чеснокова И. И. Проблемы самосознания в психологии/ И. И. Чеснокова. – М.: Изд. «Наука», 1977. – 144с.

Бандура С.А. Самосвідомість студента в процесі навчання

Анотація. Розкрито особливості самосвідомості особистості студента. Висвітлено погляд на центральний компонент самосвідомості – «Я-концепцію», його компоненти та функції. Обґрунтовано вплив зовнішніх і внутрішніх факторів, які сприяють особистісним змінам у студентів. **Ключові слова:** особистість, свідомість, самосвідомість, самопізнання, «Я – концепція», «образ Я».

Бандура С.А. Самосознание студента в процессе обучения

Аннотация. Раскрыты особенности самосознания личности студента. Освещен взгляд на центральный компонент самосознания личности – «Я-концепция» и его компоненты и функции. Обосновано влияние внешних и внутренних факторов, которые способствуют личностным изменениям у студентов. **Ключевые слова:** личность, сознание, самосознание, самопознание, «Я-концепция», «образ Я».

Bandura S. Identity of the student in the learning process

Annotation. The features of the individual students identity. Lit view of the central component of self-identity – I-concept, and its component and performs. Justified by influence external and internal factors, that contribute to personal changes in students. **Keywords.** Personality, consciousness, self-consciousness, self-knowledge, I-concept, image I.